

A bráhmána² fia

A bráhmánház árnyékában nőtt, növekedett Sziddhárta,³ a szép bráhmánfi, az ifjú sólyom, nőtt a csónakok közt a folyóparti napsütésben, az árnyas kecskefűzerdőben, együtt nőtt barátjával, Govindával,⁴ a bráhmánfival. Nap barnította hóka vállát a folyóparton fürdéskor, a szent mosakodások közben, az isteneknek való áldozás közben. A mangóligetben, gyermekjátékai közben, édesanyja éneke hallatán, az isteneknek való áldozáskor, miközben tudós atyja tanította, miközben a bölcsek beszélgetését hallgatta, fekete szeme tárgult és sötétedett. A bölcsek társalgásában már régóta szóhoz jutott Sziddhárta, Govindával a szócsatában már régóta gyakorolta magát, Govindával együtt űzte az elmélkedés művészetét, szolgálta a meditáció gyakorlatát. Tudta már, hogyan kell hang nélkül kimondani az ómot,⁵ a szavak szavát, hang nélkül befelé mondani a belégzéssel, hang nélkül kifelé mondani a kilégzéssel, fegyelmezett lélekkel, míg homlokáról az értelmesen gondolkodó szellem világa fénylett. Tudta már, hogyan kell legbensejében elgondolnia az át-mant,⁶ aki törhetetlen, a világegyetemmé egy.

Apja szíve lelkendezett az örömtől a fiú miatt, tanuló, tudásra szomjazó fia miatt, nagy bölccsé, szent pappá látta növekedni, bráhmanák fejedelmévé.

Anyja keblét gyönyörűség töltötte el, ha ránézett, mikor járn láta, ha leülni vagy felállni látta gyermekét, Sziddhártát, az erős, a szép legényt, amint karcsú lábbal lépkedett, amint köszönt anyjának hibátlan illendőséggel.

A fiatal bráhmanalányok szívében szerelem nyílt, ha Sziddhárta végigment a város valamelyik utcáján, a fénylő homlokú, a királyi tekintetű, keskeny csípőjű ifjú.

Mindannyiuknál jobban szerette azonban jó barátja, Govinda, a bráhmánfi. Szerette Sziddhárta szemét és kedves hangját, szerette járását és mozgásának hibátlan illendőségét, szeretett mindent, amit Sziddhárta tett és mondott, a legjobban pedig a szellemét szerette, magasan szárnyaló, égő gondolatait, izzó akaratát, nagyrahivatottságát. Govinda tudta: ez az ember nem lesz mindennapi bráhmana, nem lesz isteneknek áldozó hivatalnok, varázsmondások pénzsóvár árusítója, hiú, üres szavú szónok, rosszindulatú, alattomos csuhás, és nem lesz derék, ostoba birka sem – egy a nyájból. Nem, és ő, Govinda sem szeretett volna majd olyan bráhmana lenni, amilyen a többi tízezer, aki mind egyforma. Követni akarta Sziddhártát, akit szeretett, a fejedelmi Sziddhártát. S ha egyszer Sziddhárta istenséggé válna, ha egyszer a fényességes szentek közé térne, Govinda oda is követni szerette volna, útitársaként, szolgáljaként, lándzsavívőjeként, árnyékképpen.

Mindenki így szerette Sziddhártát. Mindenkinek örömet szerzett, mindenki előtt kedves volt.

Ő maga, Sziddhárta azonban nem volt öröme önönmagának, nem volt kedves önmaga előtt. Míg a

fügefák kertjének rózsás útjait járta, az elmélkedés ligetének kékelő árnyékában ült, tagjait a naponkénti vezeklő fürdőben mosdatta, az isteneknek áldozott a sötét árnyú mangóerdőben, hibátlan illemű mozgásával, mindenkitől szeretve, mindenki örömétől körülveve, szíve mélyén mégsem örült. Álmodások kísértették és zaklatott gondolatok. A folyó vizéből áramlottak feléje, az éj csillagaiból sziporkáztak reá, a nap sugaraiból olvasztva ömlöttek, álmodások kínozták és lelki nyugtalanság, mely az áldozati füstből terjengett feléje, a *Rig-veda*⁷ sorai lehelték rá, az idős bráhmanák tanításukkal csepegtették belé.

Sziddhárta lassanként elégedetlenséget táplált magában. Már úgy érezte, hogy édesapja szeretete és édesanyja szeretete, de még Govinda barátja szeretete sem teszi mindig, egyszer s mindenkorra boldoggá, nem tudja lecsillapítani, jóllakatni, megelégtíteni. Lassan sejtette már, hogy tiszteletre méltó édesapja és minden tanítója, a bölcs bráhmanák már átadták neki bölcsességük legjavát és legértékesebb részét, hogy lelke várakozó edényébe már betöltötték minden kincsüket, az edény pedig nem telt meg, nem elégedett meg a szelleme, nem nyugodott meg a lelke, nem csillapodott le a szíve. A szent mosakodások jók voltak, de csak vízcseppek voltak, nem mosták le a bűnt, nem csillapították a szellem szomjúságát, nem oldották fel a szív rettegésének görcsét. Remek dolog volt áldozatot bemutatni és az isteneket segítségül hívni – de megkérdezte magát, vajon ezenkívül nincs semmi? Boldogít-e az áldozat? És hogyan is áll az istenek dolga? Pradzsápati-e⁸ valóban, aki a világot teremtette? Nem az átman teremtette-e, az Egyetlenegy, az Egyedüli?

Nem csupán változó formák-e az istenek, csak teremtmények, mint te vagy én, mulandó lények, alávetve az időnek? Akkor pedig jó-e, helyes-e, valóban értelmes, igazán a legértékesebb ténykedés-e áldozni az isteneknek? Szabad-e másnak áldozni, másnak szolgálni tisztelettel, mint Neki, az Egyetlenegynek, az átmannek? Átman pedig hol található, hol vett lakást, örök szíve hol dobog, hol máshol, mint kinek-kinek saját Énjében, törhetetlen legbensejében, amelyet magában hordoz mindenki? Hanem hol, ugyan hol van ez az Én, az ember lényének Legbenseje, ez a Legvégső lényeg? Nem hús és vér, nem is a gondolat vagy az öntudat, így tanították a nagy bölcssek. Hol, ugyan hol van hát? Bejutni oda, az Énhez, magamhoz, az átmanhoz – van-e más érdemes út? Jaj, ezt az utat senki sem mutatta meg, és senki sem ismerte, az édesapja sem, tanítómesterei sem, az isteneknek való áldozás szent énekei sem! Mindent, mindent tudtak űk, a bráhmánák és az ő szent könyveik, gondoltak mindenre, a mindennél is többre, a világ teremtésére, a beszéd, az étkezés, a belégzés, a kilégzés eredetére, az érzékek rendezésére, az istenek tetteire – mérhetetlenül sok volt, amit tudtak –, de érdemes volt-e mindezt tudni, ha valaki nem tudta azt az Egyet, az Egyetlent, a Legfontosabbat, az egyedül Fontosat?

Igen, a szent könyvekből sok-sok verssor, főként a *Száma-véda* upanisádjai⁹ beszéltek erről, a Bensők Legbensejéről, a Legvégsőről, fenséges verssorok. „Lelked az egész világ”, ez volt ott olvasható, és az is, hogy az ember álmában, legmélyebb álmában jut el önmaga mélyére, akkor lakozik az átmanban. Csodálatos igazságot hirdettek ezek a sorok, a legbölcsebbek

minden tudása papírra volt itt vetve mágikus szavakban, tisztán, mint a méhek gyűjtötte méz. Nem, nem tartotta lebecsülendőnek azt a mérhetetlen ismeretanyagot, amelyet bölcs bráhmánák megszámlálhatatlan sok nemzedéke gyűjtött össze és őrzött meg e könyvekben. – De hol vannak azok a bráhmánák, azok a papok, azok a bölcssek vagy vezeklők, akiknek sikerült ezt a legmélyebb tudást nem csupán ismerni, hanem megélni is? Hol van az a mester, aki az átmanban való lakást az álomból az ébrenlétbe tudja varázsolni, az életbe, jártába-keltébe, szavába és cselekedetébe? Sziddhárta ismert sok tiszteletre méltó bráhmánát, mindenekelőtt édesapját, ezt a tiszta és tudós embert, bárkinél tisztességesebbet. Csak csodálni lehetett az édesapját, magatartása nyugodt volt és nemes, élete tiszta, szava bölcs, homloka mögött finom és nemes gondolatok laktak – de még ő sem, aki oly sokat tud, ő sem biztos, hogy üdvösségesen él, hogy békessége van, nem csupán kereső, szomjúhozó ember-e ő is? Nem kell-e neki is újra meg újra szent források vizéből innia, az isteneknek való áldozásból, a szent könyvek olvasásából, a bráhmánák vitatkozó beszédéből merítenie, mint aki újra meg újra megszomjazik? Miért szükséges, hogy ő, a feddhetetlen, mindennap részt vegyen a bűntől tisztító szent mosakodásban, naponta tisztulásért fáradozzék, naponta újra meg újra? Vajon nem lakozik-e benne az átman, vajon nincs-e az ő szívében is az ősi forrás? Azt kell megtalálni, saját énünkben az ősi forrást, azt kell birtokba venni! Minden egyéb csak keresgélés, kerülgetés, tévelygés.

Így gondolkodott Sziddhárta, erre szomjazott, ettől szenvedett.

Az egyik *Cshándógja-upanisádból*¹⁰ gyakran felmondta a következő idézetet: „Igaz bizony, a brahman¹¹ neve szatjam,¹² és igaz az, hogy akinek erről tudása van, naponta belép az égi világba.” Az égi világ, igen, sokszor közelinek tűnt, de egészen sohasem érte el Sziddhárta, szomjúságát sohasem tudta teljesen lecsillapítani. És az összes bölcs közül, a legbölcsebbek közül, akiket ismert, és akiknek tanítását örömmel hallgatta, mindannyiuk közül egy sem akadt, aki azt a tájat, az égi világot egészen elérte volna, aki azt a szomjat, az örök szomjúhozást egészen csillapítani tudta volna.

– Govinda – mondta Sziddhárta barátjának –, Govinda, kedvesem, jöjj velem a fügefa alá, gyakoroljuk a meditációt.

Megkeresték a fügefát, leültek alája, egyik helyre Sziddhárta, hús lépéssel arrébb Govinda. Miközben Sziddhárta leült, készülődve arra, hogy a szent ómot kimondja, magában ezt a versrészletet ismételve halkán:

*Az óm az íj, a nyíl a lélek,
A nyíl célja a brahman,
Abba kell pontosan beletalálni.*

Amint letelt a meditáció szokott ideje, Govinda felállt. Elérkezett az este, ideje volt hozzálátni az esti szent mosakodáshoz. Govinda elkiáltotta Sziddhárta nevét. Sziddhárta nem válaszolt. Magába mélyedve ült, szemét mereven egy nagyon távoli célra szegezte, nyelve hegye egy kicsit kiállt a foga közül, úgy tűnt fel, nem is lélegzik. Így ült, meditációba mélyedve, az ómra gondolva, lelkét nyílként küldve brahmanhoz.

Egyszer samanák vonultak végig Sziddhárta városán, önsanyargató zarándokok, három aszott, se élő, se holt ember, kortalanok, vérző, porlepte vállal, majd-hogynem mezítelenek, napégette, magányos alakok, a világ számkivetettjei és ellenségei, az emberek birodalmában mind idegen és szikár sakál. Néma szenvedély, életmorzsoló szolgálat, könyörtelen önmegtagadás forró lehelete lengte őket körül.

Estére kelve, mikor lejárt az elmélkedés órája, Sziddhárta így szólt Govindához: – Holnap hajnalban, barátom, Sziddhárta a samanák közé áll. Samanává lesz maga is. – Govinda elfehéredett e szavak hallatán, amint barátja arcáról leolvasta az elhatározást, mely eltéríthetetlen volt, akár az íjról kilőtt nyíl. Megértette Govinda azonnal, első pillantásra: most kezdődik hát, most indul Sziddhárta a maga útjára, sorsa van csírázóban, s vele az övé is. És arca elsápadt, száraz banánhéjhoz vált hasonlónak.

– Jaj, Sziddhárta – kérlelte –, megengedi ezt vajon atyád? – Sziddhárta úgy tekintett fel rá, mint aki álmából ocsúdik. Nyílsebesen olvasott Govinda lelkében, látta benne a félelmet is, a megadást is.

– Govinda, kérlek – mondta halkán –, ne szaporítsuk a szót. Holnap napkeltevel megkezdem a samanák életét. Ne is szólj róla többet.

Sziddhárta apja a kamrájában ült egy háncsból szőtt szőnyegen, Sziddhárta belépett hozzá, apja mögé állt, és addig nem mozdult, míg apja meg nem érezte, hogy valaki áll mögötte. Ekkor a bráhmána megszólalt: – Sziddhárta, te vagy? Ha igen, szólj, mondd, amit mondanod kell.

Ekkor Sziddhárta így válaszolt: – Engedelmeddel, apám. Azért jöttem, hogy megmondjam neked, vágyakozom rá, hogy holnap reggel házadtól búcsút vegyek s az önsanyargatók közé álljak. Samana akarok lenni, ez a vágyam. Ne ellenezze ezt édesapám.

A bráhmána hallgatott, addig hallgatott, míg a kisablak mögött útkra indultak a csillagok, és alakzataik változni kezdtek, a kamrában mégsem tört meg a csend. Fia némán, mozdulatlanul állt, keresztbe tett karral, az apa némán, mozdulatlanul ült a háncsszőnyegen, s az égen a csillagok továbbvonultak. Végül az apa szólalt meg: – Izzgatott, haragos szavakat használni bráhmanához nem illő dolog. De belül harag emészt. Másodszor nem szeretném hallani szádból ezt a kérést.

A bráhmána lassan felállt ültéből, Sziddhárta azonban némán állt tovább, keresztbe tett karokkal.

– Mire vársz? – kérdezte az apja.

Sziddhárta így szólt: – Hiszen tudod. – Apja bosszúsan ment ki a kamrából, bosszúsan ment a fekhelyéhez és feküdt le.

Egy óra elteltével, mivel nem jött szemére álom, a bráhmána felállt, fel-alá járkált, kiment az udvarra. Betekintett a kisablakon át a kamrába, lám, Sziddhárta még mindig ott állt, keresztbe tett karokkal, mozdulatlanul. Fehér felsőruhája sápadtan fénylett. Az apa visszatért fekhelyéhez, szívét nyugtalanság emésztette.

Egy óra elteltével, mivel szemére nem jött álom, a bráhmána újból felállt, járt-kelt, kiment a ház elé, látta feljönni a holdat. Betekintett a kisablakon át a kamrába, Sziddhárta még mindig ott állt, mozdulatlanul, keresztbe tett karokkal, csupasz sípcsontján tükröző-

dött a holdfény. Az apa gondterhelt szívvel tért vissza nyughelyére.

Egy óra múlva ismét visszajött, két óra múlva megint, betekintett a kisablakon, látta, amint Sziddhárta áll, áll, holdfényben, csillagok sugaránál, sötétségben. S visszatért minden órában hallgatagon, betekintett a kamrába, látta a mozdulatlanul ott álló fiút, szívét haraggal táplálta; nyugtalansággal, aggodalommal telt el.

S az éj utolsó órájában, mielőtt a nap felkelt, visszatment a kamrába, belépett, ott látta állni az ifjút, nagyinak és idegennek látta.

– Sziddhárta – szólalt meg –, mire vársz?

– Hiszen tudod.

– Örökké így állsz majd, míg nappal lesz, dél lesz, este lesz?

– Állok és várok.

– Elálmosodsz majd, Sziddhárta.

– Elálmosodom.

– Elalszol, Sziddhárta.

– Nem alszom el.

– Meghalsz, Sziddhárta.

– Meghalok.

– Inkább meghalsz, semmint hallgatnál atyádra?

– Sziddhárta mindig hallgatott az atyjára.

– Elállsz tehát szándékodtól?

– Sziddhárta azt teszi, amit majd apja mond.

A nap első sugara behatolt a kamrába. A bráhmána látta, hogy Sziddhárta térde enyhén reszket. Sziddhárta arca nem reszketett, szeme a távolba tekintett. Apja ekkor rájött, hogy Sziddhárta már most sem odahaza, őnála lakozik, hanem már most is távol jár tőle.

A samanánál

Kezével megérintette Sziddhárta vállát.

– Sziddhárta – szólt –, te az erdőbe mész, és samana leszel. Ha üdvösségre lelsz az erdőben, gyere, és taníts az üdvösségre. Ha csalódsz, térj haza, és áldozunk megint együtt az isteneknek. Most menj, és csókold meg anyádat, mondd meg neki, hova indulsz. Azonban ideje már, hogy magam elinduljak a folyóhoz, és elvégezzem az első mosakodást.

Levette fia válláról kezét, és kiment. Sziddhárta megtántorodott, amikor el akart indulni. Majd erőt vett gyöngeségén, meghajolt apja előtt, és anyjához indult, hogy apja intése szerint cselekedjék.

Amikor hajnal hasadtával lassan, merev lábbal elhagyta a még alvó várost, az utolsó kunyhónál egy emberi árny emelkedett fel. Ott kuporgott eddig, és most csatlakozott a zarándokhoz – Govinda.

– Hát eljöttél – mondta Sziddhárta mosolyogva.

– Igen, itt vagyok – mondta Govinda.

Még aznap alkonyattájt utolérték az aszkétákat, az összeaszott samanákat, és felajánlották kíséretüket és engedelmességüket. Szívesen fogadták őket.

Sziddhárta odaadta felsőruháját egy szegény bráhmánának az utcán. Már csak ágyékkötőt viselt és a földszínű, varratlan köpönyeget. Naponta csak egyszer evett, főtt ételt soha. Böjtölt tizenöt napig. Böjtölt huszonnyolc napig. Leszáradt a hús combjáról és orcáiról. Kitégult szemében perzselő álmok lángoltak, száradó ujjain hosszúra nőtt a köröm és állán a száraz, bozontos szakáll. Ha nőkhöz közeledett, tekintete fagyos lett; szája megvetően rándult meg, amikor szép ruhákba öltözött emberek városain ment át. Kereskedőket látott kereskedni, fejedelmeket, amint vadászni indultak, gyászolókat, amint halottaikat siratták, szájhákat, amint felkínálkoztak, orvosokat, amint betegek körül fáradoztak, papokat, amint meghatározták a vetés napját, szerető párokat, amint szerették egymást, anyákat, amint kicsinyüket szoptatták – mindezt nem méltatta tekintetére, mindez hazudott, bűzlött, hazugságot árasztott mindez, minden a világon cél, boldogságot és szépséget hazudott, és be nem vallott rothadás volt minden. Keserű volt a világ. Szenvedés volt az élet.

Egy cél állott Sziddhárta előtt, egyetlenegy: hogy megüresedjen, megszabaduljon szomjúságától, minden kívánságtól, álomtól; megüresedjen örömtől és szenvedéstől. Elhaljon saját énjétől, többé ne Én legyen, kiüresedett szívvel nyugalmat találjon, nyitva álljon önmagától eltávolodó gondolatokkal a csodának, igen, ez volt a célja. Ha már legyőzött minden Ént, ha szívében minden szenvedély és minden ösztön elhallgatott, akkor a legvégső is felébredhet, lényének legbelseje, amely már nem Én, hanem a nagy Titok.

Sziddhárta hallgatva állt a merőlegesen tűző napsugarakban, fájdalomtól égve, szomjúságtól izzva, csak állt, és nem érzett már sem fájdalmat, sem szomjúságot. Hallgatagon állt esőzések idején, hajából víz csepegett fázó vállára, fázó csípőjére és lábszáraira, és a vezeklő csak állt ott, míg válla és lába nem fázott már, míg benne minden elhallgatott, minden lecsendesedett. Szótlanul kuporgott a tüskés ágak között, égő bőréből a vér szivárgott, daganataiból a genny, Sziddhárta pedig mereven, mozdulatlanul nézett maga elé, míg nem folyt már vér, míg semmi sem szúrt már, semmi sem égett.

Mereven ült, tanult takarékoskodni a lélegzetével, hogy beérje kevés lélegzettel, megéljen lélegzés nélkül. Megtanulta, lélegzetén kezdve, hogy megnyugtassa a szívverését, megtanulta szíve dobogását lassítani, míg alig vert, majdnem egyet sem.

A samanák előjárója arra oktatta, hogyan gyakorolja a megüresedést, a meditációt, a samanák új szabályai szerint. A bambuszerdő fölött kócsag repült át – Sziddhárta felvette lelkébe a kócsagot, maga is repült erdő és hegyek felett, kócsaggá lett, halat evett, kó-

csagéhséget csillapított, kócsagok vijjogásával beszélt, kócsaghalált halt. Holt sakál hevert a folyó homokos partján, Sziddhárta lelke belebújt tetemébe, maga is holt sakál lett, ott hevert a parton, felfúvódott, bűzlött, megrothadt, szétszabdalták a hiénák, leszabdalták bőrért a keselyűk, csontváz lett, szétporladt, pora szétszóródott a földön. Sziddhárta lelke pedig visszatért, miután meghalt, miután elrothadt, miután szétporladt, miután megízlelte a keringés szomorú mámorát, új szomjúságban várakozott – akár a vadász a bozót között a résre –, ahol kimenekülhet a körforgásból, ahol elkezdnének az okok vége, elkezdnének a szenvedés nélküli örökkévalóság. Megölte érzékeit, megölte emlékezetét, ezer idegen alakban bújt ki énjéből, volt állat, volt elhullott állat, volt kő, volt fa, víz is volt, de felébredtével mindig rátalált önmagára, akár nap süttött, akár hold világított az égen, újra Én lett, belelendült a körforgásba, szomjúságot érzett, legyőzte szomját, újabb szomjat érzett.

Sokat, nagyon sokat tanult Sziddhárta a samanáknál, sok útját annak, hogyan tud eltávolodni Énjétől. Járt a önmegtagadás útját a fájdalom révén, az éhség, a szomjúság, a fáradtság, a kínok önkéntes elszenvedése és legyőzése révén. Járt a önmegtagadás útját meditációval, szelleme üressé gondolásával, míg szabaddá nem vált minden képzelődéstől. Megtanulta ezeket az utakat, és más utakon is tanult járni, ezerszeresen elhagyta Énjét, órák hosszat és napokat tudott időzni a Nem-Én-ben. De akármennyire kivezették is ezek az utak az Énből, végül mégis visszatértek hozzá. Hiába menekült el Sziddhárta ezer- meg ezerszeresen az Én elől, hiába pihent a Semmiben – állatokban, kö-

vekben –, a visszatérés elkerülhetetlen volt, el kellett jönnie az órának, amikor visszatért önmagához, akár napsütésben, akár holdvilágnál, árnyékban, vagy ha esett az eső, és megint Én volt, Sziddhárta volt, és megint érezte a körforgás reá rótt kínját.

Vele együtt nőtt, növekedett Govinda, árnyékaképpen, ugyanazokat az utakat róva, ugyanazokkal a fáradósokkal terhelve. Ritkán váltottak egymással egyéb szót, mint amit a szolgálat és az önmegtagadó gyakorlatok kívántak. Néha kettejükön volt a sor, hogy együtt járják a falvakat táplálékot koldulni maguk és tanítói számára.

– Mit gondolsz, Govinda – szólalt meg egyszer Sziddhárta egyik alamiznagyűjtő útjukon –, mit gondolsz, előbbre jutottunk-e? Elértünk-e valamiféle célt?

Govinda ilyképpen felelt:

– Tanultunk, igen, és még fogunk is tanulni. Nagy samana leszel, Sziddhárta. Gyorsan megtanultál minden gyakorlatot, még az öreg samanák is megcsodáltak nemegyszer. Szent ember leszel, ó, Sziddhárta.

Sziddhárta így szólt: – Én másként gondolom, barátom. Mindazt, amit a mai napig a samanánál tanultam, megtanulhattam volna, ó, Govinda, sokkal gyorsabban, sokkal egyszerűbben is. Bármelyik, szajháról hírhedt negyed kocsmájában, az ám, barátom, megtanulhattam volna a kocsisok, a kockajátékosok között is.

Govinda emígy szólt: – Sziddhárta tréfát űz velem. Hogyan tudtad volna megtanulni azok közt a nyomorultak között a meditációt, lélegzeted visszatartását, az éhség és fájdalom érzéketlen túrését?

Sziddhárta pedig halkán így szólt – mintha csak magában beszélne: – Ugyan, mi az a meditáció? Micsoda

a testtől való szabadulás? Vagy a böjtölés? A lélegzet visszatartása? Semmi más, mint menekvés az Én elől, kurta menekvés az Én-lét kínjától, rövid ideig tartó bódulat, amely elnyomja az élet fájdalmát és értelmetlenségét. Ugyanezt a menekvést, ugyanezt a kurta bódulatot találja meg az útszéli fogadóban az ökörhajcsár. Ő sem érzi akkor már az énjét, nem érzi az élet fájdalmait, kurta bódulatra talál. Fölhajtva rizsborát elszundít, és ugyanarra a megnyugvásra talál, amelyet Sziddhárta és Govinda is meglel, amikor hosszú gyakorlás után elmenekülve testükből, a Nem-Én-ben időznek. Így van ez, ó, Govinda.

Govinda erre így szólt: – Ezt mondd, barátom, pedig mégiscsak tudod, hogy Sziddhárta nem ökörhajcsár, és a samana nem részeges mihaszna. Az az iszákos talál ugyan mámort, talál rövid menekvést és megnyugvást, de visszatér mámoros álmából, és mindent úgy talál, ahogy volt, nem lett bölcsőbb, nem gyűjtött ismeretet, nem jutott magasabbra a lépcsőfokokon.

Sziddhárta mosolyogva szólt: – Nem tudom, én soha nem voltam részeg. De azt, hogy én, Sziddhárta, csak rövid mámorhoz jutok gyakorlataimmal és meditációimmal, és éppolyan távol vagyok a bölcsességtől, a megváltástól, mint gyermekként voltam anyám méhében, azt tudom, ó, Govinda, azt tudom.

Egy másik alkalommal, amikor Sziddhárta Govindával együtt kijött az erdőből, és a faluban valami kis ételmezt koldult testvérei és tanítói számára, Sziddhárta megszólalt, és ezt mondta: – Hogy van ez, Govinda, helyes úton járunk-e? Közeledünk-e az ismerethez? Közeledünk-e a megváltáshoz? Nem inkább körbe-

körbe járunk-e – éppen mi, akik szabadulni akarunk a körforgástól?

Govinda így szólt: – Sziddhárta, bizony sokat tanultunk, és sok tanulnivalónk maradt is még. Nem körbeforogva járunk, felfele megyünk, a kör spirális, néhány fokkal máris feljebb jutottunk.

Sziddhárta így felelt: – Mennyi idős lehet, mit gondolsz, a mi legöregebb samanánk, tiszteletre méltó tanítónk?

Govinda így szólt: – Talán hatvanéves ha lehet a mi előljárónk.

Sziddhárta így szólt: – Hatvan évet megélt, és nem érte el a nirvánát.¹³ Lesz hetvenéves is, nyolcvan is, és te meg én, mindketten ugyanannyit megérünk, gyakoroljuk magunkat, és böjtölünk, és meditációba mélyedünk. De a nirvánát nem érjük el, ő sem, mi sem. Ó, Govinda, azt hiszem, hogy az összes samana között, aki csak létezik, talán egy sincs, egyetlenegy sem, aki a nirvánát elérné. Pusztán vigasztalást lelünk, mámort, képességeket, amelyekkel elbódítjuk magunkat. A leglényegesebbet azonban, az Utak Útját, nem találjuk meg soha.

– Bár ne mondanál ily rémítő szavakat, Sziddhárta! – szólt Govinda. – Hogyne lenne annyi tudós férfiú között, annyi sok bráhmána között, annyi sok kereső, odaadóan igyekvő, annyi szent ember között egyetlenegy sem, aki az Utak Útját megtalálja?

Sziddhárta azonban, olyan hangon, amelybe ugyanannyi bánat, mint gúny vegyült, szomorú, halk, kicsit csúfolódó hangon így szólt: – Ó, Govinda, barátod hamarosan el fogja hagyni a samanák útját, amelyet oly rég jár teveled. Szomjazom, ó, Govinda, és

ezen a hosszú samanaúton semmit sem enyhült a szomjúságom. Mindig ismeretre szomjaztam, mindig tele voltam kérdésekkel. Kérdeztem a bráhmanákat, évről évre, kérdeztem a szent védákat, év év után, és kérdeztem a kegyes samanákat, év év után. Ó, Govinda, meglehet, ugyanolyan jó, bölcs vagy gyógyító dolog lett volna, ha az orrszarvú madarat vagy a csimpánzt kérdezem. Sok időre volt szükségem, és még mindig nem fejeztem be, hogy ezt az egyet megtanuljam, ó, Govinda: hogy az ember semmit sem tanul! Azt hiszem, a valóságban nincs olyasmi, amit „tanulás”-nak nevezünk. Csak a tudás van, barátom, az pedig mindenütt ott van, az átman, amely ott van bennem és benned és minden lényben. Így hát kezdem már hinni: ennek a tudásnak nincsen gonoszabb ellenfele, mint a tudni akarás, mint a tanulás.

Erre Govinda megállt jártában, felemelte kezét, és így szólt: – Ó, Sziddhárta, ne ijeszd barátodat ilyen beszédekkel! Szavaid valóban félelmet ébresztenek szívedben. És gondold csak el: hová lenne az imák szentsége, hová lenne a bráhmanarend tisztos volta, hová a samanák szentsége, ha úgy lenne, amint mondd, ha nem lenne tanulás?! Mi lenne, ó, Sziddhárta, mi lenne mindenből, ami a földön szent, ami értékes, ami tiszteletre méltó?!

És Govinda maga elé mormolt két verssort, két verssort az egyik upanisádból:

*Aki gondolkodva, tisztult szellemmel
elmélyed az átmanban,
Szívének boldogsága szavakkal
kimondhatatlan.*